

Pavla Rapoša Tajnšek

PROFESIONALNA IDENTITETA SOCIALNIH DELAVK IN DELAVCEV

IN UGLED SOCIALNEGA DELA V JAVNOSTI

Predstave o socialnem delu v javnosti so precej zamegljene in le redko pozitivne. Pravzaprav se o socialnem delu največ piše in ob posameznih tragičnih primerih, ki pretresejo in ogorčijo javnost; prizadetost skoraj vedno spremljajo dvomi in očitki na račun strokovnosti in učinkovitosti socialnih delavk in služb.

Kaj vse prispeva k nastajanju in ohranjanju negativnih stereotipov o socialnem delu v javnosti? Kako povečati njegov ugled v družbi in zmanjšati nerazumevanje in nenaklonjenost javnosti? Kaj lahko storijo socialne delavke in delavci, da bi spremenili zakoreninjene predstave, po katerih je socialno delo sinonim za birokratsko, neučinkovito, nekoristno in nehumano obravnavanje življenjskih težav in stisk?

Karen Haynes in Karen Holmes, avtorici odličnega, na feministični perspektivi (v najbolj žlahtnem pomenu tega pristopa) zasnovanega učbenika o socialnem delu, med drugim obravnavata tudi razloge, ki vplivajo na ohranjanje negativnih stereotipov o socialnem delu in predlagata nekaj individualnih in organizacijskih strategij, s pomočjo katerih lahko socialne delavke in delavci prispevajo k odpravljanju mitov in stereotipov, povezanih z njihovo prakso. Njuni pogledi, ki izhajajo predvsem iz prakse socialnega dela v ZDA, so kljub razlikam v družbenemu in profesionalnemu kontekstu dobra osnova za razmislek o ugledu slovenskega socialnega dela. Predlagane strategije spreminjanja pa niso samo dobra osnova

za analizo lastne prakse, temveč tudi neposredno povabilo k posnemanju in inovativnemu dopolnjevanju koristnih izkušenj pri prizadevanjih za večji ugled slovenskega socialnega dela v javnosti.

Haynesova in Holmesova (1994: 383-391) razvrščata razloge, ki porajajo in ohranjajo negativne in stereotipne predstave o socialnem delu, v štiri kategorije.

Na prvem mestu navajata razloge, ki izhajajo iz same prakse socialnega dela. Za socialno delo je bolj kot za katerokoli drugo profesijo značilno, da ga javnost povezuje z njegovimi uporabniki, ki v očeh javnosti niso vselej priljubljeni. Socialne delavke in delavci se povezujejo s predstavo o revnih, ranljivih, nevarnih, motenih posameznikih in skupinah, ki predvsem niso sposobne skrbeti same zase. Poleg tega se socialno delo v omenjenih stereotipih pojavlja kot izvrševalec nekaterih »umazanih« nalog. Socialne delavke in delavci v očeh javnosti »odvzemajo otroke staršem«, »razvajajo prestopnike in zasvojenca z alkoholom in drogami«, »pošiljajo starejše ljudi iz bolnišnic v socialne zavode« in podobno. Javnost ob tem ne pomisli, da socialno delo svoje varstvene in kontrolne funkcije opravlja s pooblastilom družbe; še manj jo zanimajo strokovne dileme in osebne človeške stiske, s katerimi se ob vsakem posegu v osebno in družinsko situacijo ubadajo socialne delavke in delavci.

Negativne stereotipe v javnosti podpira tudi dejstvo, da so mnogi uporabniki

socialnega dela odvisni od dajatev socialnega varstva. V ZDA je še vedno močno razširjeno prepričanje, da so socialno-varstvene pomoči zgolj potuha za prejemnike, ki se ne želijo postaviti na lastne noge, zato so ne le uporabniki, temveč tudi strokovni delavci na področju socialnega varstva, deležni sumničenja in podcenjujočega odnosa javnosti.

Druga vrsta razlogov za nizek ugled in vrednotenje socialnega dela je povezana z organizacijskimi okviri, v katerih se zaposlujejo socialne delavke in delavci. Socialno delo pogosto gostuje oziroma je sekundarna dejavnost v organizacijah, kot so na primer bolnišnice in šole. V teh organizacijah, ki imajo specifične cilje in so vključene v druge sisteme (zdravstvo, šolstvo), so socialne delavke oz. delavci v manjšini, hierarhično so podrejeni profesionalcem primarnega področja, kar daje videz, kot da je njihovo znanje manj pomembno.

Večina socialnih delavk in delavcev še vedno dela v javnem sektorju, kar je že samo po sebi vir latentnih napetosti. Kot državne uslužbenke oz. uslužbenci nimajo zadostne avtonomije, njihovo delo je podvrženo administrativnim omejitvam, ki se lahko sprevržejo v birokratsko prakso. Biti državni uslužbenec pomeni, da si del birokratske strukture, ki omejuje profesionalno avtonomijo, brez avtonomije pa si težko zamišljamo profesionalno prakso. Zato lahko ob razvoju drugih sektorjev tudi v Sloveniji pričakujemo odliv najbolj ambicioznih socialnih delavk in delavcev iz javnih služb, kjer je delo v primerjavi s privatnim in prostovoljnim sektorjem navadno bolj varno, obenem pa manj avtonomno in kreativno, nižje vrednoteno in pogosto podcenjeno.

Tretjo skupino razlogov najdemo v sestavi delovne sile. V ZDA je v zadnjih desetletjih prišlo do deklasifikacije poklica, ki se kaže v večjem zaposlovanju neprofesionalnih in nepopolno izobraženih socialnih delavk oz. delavcev. Ti so v preteklosti praviloma imeli najvišjo (podiplomsko) izobrazbo, zdaj pa – zaradi varčevanja – zaposlujejo v javnih službah, zlasti pri neposrednem delu z ljudmi,

delavce brez zadostnih kvalifikacij ali celo ljudi, ki nimajo nobene izobrazbe s področja socialnega dela. In to kljub temu, da prav na najnižjih delovnih mestih, pri neposrednem delu z ljudmi, socialne delavke in delavci sprejemajo mnoge odločitve, ki so usodnega pomena za bodočnost uporabnikov. Posledica večjega zaposlovanja nepoklicnih ali manj usposobljenih socialnih delavk in delavcev so pogoste kritike na račun socialnega dela, pri čemer pa javnost spregleda dejstvo, da izvajalec, o katerem poročajo kot o socialnem delavcu ali delavki, sploh nima poklicne izobrazbe za delo na tem področju.

Podcenjenost socialnega dela in nizek ugled profesije v javnosti sta povezana tudi s feminizacijo tega poklica in s prevladujočimi pričakovanji in stereotipi zahodnih družb do ženske delovne sile, ki naj bi bila manj usmerjena v dolgoročno delovno kariero in bolj nagnjena k podrejenim delovnim položajem.

Haynesova in Holmesova opozarjata še na tretjo značilnost delovne sile v socialnem delu, ki vzdržuje mite in stereotipe o tej profesiji. Prostovoljne dobrotne delavke in delavci so vedno opravljali, tako kot tudi danes, svoje delo brezplačno, na osnovi altruizma, v korist drugih. Omejevanje državnih sredstev in prenašanje nalog na nedržavni, neprofitni sektor, ki temelji na prostovoljnem delu, povečuje nevarnost, da tudi od poklicnih socialnih delavk in delavcev javnost (in morda tudi država) pričakuje, da jih pri delu vodijo zgolj altruistični motivi. S tem se, kot poudarjata navedeni avtorici, ohranja mit o tem, da socialne delavke in delavce vodijo druge delovne spodbude kot ostale profesionalce, za katere sta najpomembnejša motivatorja delovna kariera in plača.

V četrto kategorijo sodijo problemi, povezani s profesionalnimi kriteriji, ki jih določajo zakonsko reguliranje socialnega dela, specializacija na tem področju in zahteve po merjenju uspešnosti in učinkovitosti socialnega dela.

V ZDA so začeli pravno sankcionirati strokovni naziv in podeljevati

licence na področju socialnega dela šele po letu 1970; po dveh desetletjih se je to vsaj v glavnem prijel. Že samo dejstvo, da se mora profesija trdo boriti, če hoče prepričati javnost in predvsem zakonodajalce o tem, da je treba za izvajanje družbenih pooblastil zagotoviti poklicno izobraževanje, kaže po mnenju avtoric na pomanjkanje moči v okviru profesije.

Nove probleme v zvezi z identiteto socialnega dela prinaša naraščajoča specializacija na tem področju, ki po eni strani dviguje status in ugled posameznikov na specifičnem delovnem področju, obenem pa slabi ugled in položaj stroke kot celote, saj se specialisti manj identificirajo s socialnim delom kot tako imenovani »splošni socialni delavci«.

Specializacija v socialnem delu poteka vzdolž štirih dimenzij, ki opredeljujejo kompleksnost socialnega dela, to je specifičnih področij socialnega dela, socialnih problemov, različnih socialnih enot ali ravni pomoči (od posameznika do skupnosti) ter posameznih metod socialnega dela (Popple, Leighninger 1993: 81). Specializacija ne pomeni vztrajanja pri enem samem načinu ali celo izključevanja drugih metod in ravni intervencije, ki so že po naravi komplementarne. Prednost specializacije je poglobljena ekspertiza socialnega delavca na določenem področju, prednost splošnega socialnega dela pa je večja fleksibilnost in celovitejša obravnava problema. »Splošni« socialni delavec vidi problemsko situacijo na bolj kompleksen način in lažje poveže v celoto več različnih virov pomoči, metod in pristopov. Dileme o tem, kaj je boljše – specializacija ali celostna, tako imenovana splošna praksa –, niso dokončno razrešene, zato bo tudi v bodoče obstajala kombinacija obeh pristopov. Z vidika uveljavljanja profesije je problem zlasti v tem, da se specialisti manj identificirajo s socialnim delom kot s svojim ožjim področjem, na primer družinsko terapijo ali zagovorništvo.

Ugled stroke je odvisen tudi od uspešnega dokazovanja rezultatov dela, zato postaja vprašanje merjenja učinkov socialnega dela aktualno na vseh področjih,

ne le v ZDA, pač pa tudi pri nas. Od tega, kako bo stroka uspela odgovoriti na vprašanja, kaj smo dosegli na posameznem področju (smo zmanjšali nasilje nad otroki? smo izboljšali kakovost življenja strejših? kako, s kakšnimi stroški in učinki?) bo odvisno povečanje njenega ugleda in vpliva v javnosti. Pri tem se moramo zavedati, da je merjenje kratkoročnih in dolgoročnih učinkov socialnega dela zahtevna in kompleksna naloga, na katero se večina socialnih služb doslej ni ustrezno pripravljena.

Analiza dejavnikov, ki povzročajo in ohranjajo negativne stereotipe o socialnem delu, potrjuje kompleksnost in dolgoročno pogojenost tega problema, ki pa vendarle ni nerešljiv. Haynesova in Holmesova ponujata nekatere rešitve na osebni, organizacijski in najširši ravni.

Strategije, ki jih lahko uporabimo na individualni ravni, so zajete v naslednjih priporočilih (Haynes, Holmes 1994: 391-395):

1. *Vedno in povsod se predstavljajmo kot socialna delavka oz. socialni delavec.*

Nič lažjega, bi lahko rekli, vendar pa se prav ta staregija le redko uporablja. Zaradi negativnih predstav in stereotipov v strokovni in širši javnosti socialne delavke in delavci pogosto zanikajo svojo profesijo pred uporabniki in strokovnimi kolegi. Namesto da bi glasno in samozavestno poudarjali »sem socialna delavka/ socialni delavec«, raje skrivamo svojo poklicno identiteto za drugimi nazivi, kot so na primer terapevtka, svetovalec, organizatorica, menedžerka, analitik, planerka, skupnostna delavka in podobno. Bodimo pošteni: le kdo bi se z veseljem identificiral s poklicem, ki ima majhen ugled, nizek ekonomski in socialni status? Vendar je, poudarja Beverly McPhail (1991), ukvarjanje z večno dilemo o tem, kaj je bilo prej, kura ali jajce, povsem neproduktivno. Ni pomembno, ali so se socialne delavke in delavci nehali identificirati s svojo stroko zato, ker je bila tako slabo zapisana v družbi, ali pa so se najprej nehali identificirati s svojim poklicem (v slovenskih razmerah se z njim

pravzaprav še niso dodobra identificirali!) in je socialno delo prav zaradi tega prišlo ob dober glas. Edino koristno je, da se vprašamo, kaj lahko sami storimo za to, da se bo povečal ugled socialnega dela. Prvi odgovor je – poudarjajmo ob vsaki priložnosti, vedno bolj glasno: »Sem socialna delavka, sem socialni delavec!« in šele nato dodajmo druge nazive. Zelo pomembno je, da se predstavljamo ne le v osebnih stikih, ampak tudi v javnih nastopih na strokovnih in drugih prireditvah ter v množičnih medijih. (Če se vam ne bi posrečilo v prvih poskusih ali če bi vas ovirala prehuda trema, sledite priporočilu kolegice McPhailove in si pomagajte s tehnikami, za katere pričakujemo, da koristijo našim klientom: trenirajte doma pred ogledalom; vključite se v program zdravljenja v okviru skupine »ASD - Anonimnih socialnih delavcev«, preberite izpoved socialne delavke z naslovom »Nič več v anonimnosti!« ipd.)

2. Reagirajmo na negativne stereotype in jih popravljajmo.

Če bo socialno delo v javnosti še naprej navzoče zlasti v primerih, ko bo ta ali ona preobremenjena, slabo plačana socialna delavka s centra za socialno delo ali iz ustanove za ljudi s posebnimi potrebami izpostavljena javnemu žigosanju, se ugled stroke ne bo prav nič izboljšal. Socialne delavke in delavci se moramo sami potruditi, da bomo korigirali napačne informacije in nestrokovna stališča, ki jih posamezniki ali množični mediji izražajo ob konkretnih dogodkih.

Enako pomembno kot odzivanje ob konkretnih situacijah je stalno javno komentiranje mitov in predsodkov v zvezi s socialnim delom. Pri tem nas sme zavirati strah, da imamo na razpolago nepopolne podatke in premalo potrjene dokaze. Če ne reagiramo na izkrivljeno prikazovanje socialnega dela v družbi, pristajamo na stereotip o tem, da imajo ljudje, ki govorijo proti nam, več znanja o socialnem delu in da bolje poznajo naše delo kot mi sami.

3. Izobražujmo in vzgajajmo javnost.

Ni dovolj, da samo čakamo na ustrezen povod, ko bo spet treba reagirati v

javnosti zaradi napačnih informacij ali predsodkov o socialnem delu. Naloga socialnih delavk in delavcev je posredovati javnosti čim več znanja o svojem delu, o uspehih in težavah pri pomoči in zagotavljanju socialnih storitev ter kakovosti življenja v svojem okolju. Res je, večini ljudi ni lahko pisati v časopise in revije, nastopati na radiu in televiziji, na strokovnih in drugih javnih srečanjih, kjer se ponuja možnost izobraževanja o socialnem delu in problemih, s katerimi se to ukvarja. Trud, ki ga vlagamo v izobraževalno delo na vseh področjih, od množičnih medijev do srečanj skupin za samopomoč in roditeljskih sestankov po vrtcih in šolah, se vselej obrestuje, če ne obupamo že po prvem poskusu, medtem ko razmišljanje o tem, da se tako nič ne da in ne spleča storiti, ničesar ne prispeva k boljšemu razumevanju in s tem tudi ne k ugledu socialnega dela v družbi. Ne pozabimo – kdo je pripravljen kupiti izdelek ali podpreti projekt, o katerem ničesar ne ve? Seveda pa razširjanje znanja o socialnem delu ne bo doseglo zaželenih učinkov (v smislu zmanjševanja negativnih predstav), če bo ponujeni »izdelek«, to je praksa socialnega dela, slab.

4. Podprimo svoje profesionalno združenje.

Zadnja, vendar ne najmanj pomembna individualna strategija v bitki za spreminjanje odnosa do socialnega dela je članstvo v profesionalnem združenju in aktivna podpora članstva temu združenju. Težko je razumeti, da socialne delavke in delavci v Sloveniji tako medlo pristopamo k problemu profesionalnega združenja, ki ne opravlja svoje vloge v odnosu do članstva, do razvoja stroke in do družbenih sprememb. Mar res mislimo – kot strokovnjaki, ki pri svojem delu poudarjamo pomen povezovanja z drugimi! – da bomo bitko za boljšo profesionalno prakso, za razvoj, priznanje in ugled profesije izbojevali vsak zase? Ali pa – spet v popolnem nasprotju s strokovno doktrino, ki jo zastopamo – menimo, da profesionalno združenje za socialno delo ni pomembno, saj njegova usoda ni odvisna

tudi od socialnih delavk in delavcev, temveč izključno od drugih – od države in njene zakonodaje, od dela upravnih organov, socialne zbornice, od izobraževalnega sistema?

Tudi iz prikaza strategij na organizacijski in makro ravni, ki naj prispevajo k večjemu ugledu socialnega dela v ameriški družbi, lahko povzamemo marsikaj koristnega za našo prakso. Na organizacijskem nivoju in na najširši ravni obravnavata Haynesova in Holmesova (1994: 395-402) naslednje strategije:

1. *Prodajaj sebe in svojo stroko.*

Socialne delavke in delavci imajo dovolj znanja, ki ga lahko ponudijo organizacijam, ko gre za vodenje socialnih služb. Nobene potrebe ni, da bi se pri tem počutili manjvredni v primerjavi z diplomanti organizacijskih in menedžerskih šol; nasprotno, poudariti morajo svoje prednosti pred njimi. Za vodenje organizacije so najpomembnejša znanja o medčloveških odnosih in o vrednotah, ki določajo delovanje organizacije. To pa je področje, ki socialnim delavcem nikakor ni tuje, po drugi strani pa diplomanti menedžmenta ne poznajo vrednot, na katerih temelji socialno delo, teorij in tehnik pomoči ter potreb uporabnikov, zato ne morejo uspešno upravljati socialnih služb.

2. *Trženje organizacije.*

Tudi na področju socialnih služb in neprofitnih organizacij, ki izvajajo storitve za uporabnike, je zelo pomembna marketinška naravnost. Organizacije si prizadevajo, da bi bile dovolj vidne in prepoznavne tako za uporabnike kot za financerje, zato se poslužujejo podobnih metod trženja in oglaševanja kot profitna podjetja. Pomembno je že samo ime organizacije, ki mora biti značilno za njeno dejavnost in privlačno za uporabnike, enako velja tudi za druge simbole, po katerih jo prepozna okolje. Za pridobivanje sponzorskih in drugih sredstev je pomembno tudi poročanje o delu, prisotnost v javnih medijih in neposredno oglaševanje, ki sicer pobere del sredstev, vendar hkrati poveča možnosti za pridobivanje novih sredstev.

3. *Poročanje o uspehih organizacije.*

Čeprav morajo organizacije pogosto izpolnjevati različna statistična pporočila in druge obrazce o svojem delu, pa to ne zadošča za zadostno predstavitev njihovega dela v javnosti. O rezultatih dela je treba poročati tudi v sredstvih množičnega obveščanja in pošiljati vsem, od katerih je odvisna dejavnost organizacije, vsebinsko ustrezna evalvacijska poročila. Sestavni del tega poročanja so tudi prispevki v strokovnih glasilih, ki prispevajo k izmenjavi strokovnih izkušenj in razvoju teorije.

Pomena marketinških veščin in vrednotenja delovnih rezultatov, vključno s poročanjem o teh rezultatih, se začenjajo zavedati tudi slovenske organizacije na področju socialnega varstva. Bolj kot centri za socialno delo in socialni zavodi so pri tem inovativne nove organizacije in projektne skupine v okviru nevladnega neprofitnega sektorja.

4. *Evalvacija in vrednotenje.*

Na najširši, državni ravni v ZDA poteka ocenjevanje ustreznosti znanja (izobrazbe) socialnih delavk oz. delavcev za opravljanje določenih nalog. To vrednotenje je pomembno zaradi dopolnjevanja izobraževalnih vsebin, ki bodo omogočile opravljanje širšega spektra nalog, pa tudi zaradi razmejitev nalog med profesionalne in neprofesionalne delavce.

5. *Zakonska regulacija.*

Na makro ravni se odvija tudi strategija, ki poskuša vplivati na zakonodajo na socialnem področju. Z lobiranjem, ki naj zagotovi sprejem primerne zakonodaje, ki bo olajševala in ne otežkočala delo socialnih služb, se ukvarja zlasti profesionalno združenje socialnih delavk in delavcev, pa tudi prizadete organizacije in posamezniki, ki pritiskajo na svoje politične predstavnike.

6. *Usposabljanje osebnosti iz sveta zabave.*

Po letu 1986 je ameriško združenje socialnih delavk in delavcev začelo izobraževati pisce filmskih in televizijskih scenarijev, režiserje in druge znane osebnosti iz zabavne industrije o socialnem delu ter o problemih, ki jih to rešuje (na

primer o aidsu). S podeljevanjem priznanj za razumevanje socialnih vprašanj so dosegli, da v filmih in na televiziji

prikazujejo socialne delavke in delavce ter njihove kliente v bolj realistični luči.

Literatura

K. S. HAYNES, K. A. HOLMES (1994), *Invitation to Social Work*. Longman.

P. R. POPPLE, L. LEIGHNINGER (1993), *Social Work, Social Welfare and American Society*. Allyn and Bacon.